

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЯК СКЛADOVA ЧАСТИНА ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

САВЧЕНКО Анастасія Олександрівна - викладач кафедри публічно-правових дисциплін Київського міжнародного університету

УДК[346.6+351.72](477)

В статті проаналізовано трактування поняття фінансової політики отечественними ученими. Исследована современная финансовая политика Украины как составная часть внутренней политики государства, раскрыто ее тактические и стратегические задачи. В работе также определена роль местных финансов в финансовой системе нашей страны.

Ключові слова: *фінанси, фінансова політика, грошові відносини, фінансові ресурси, фінансова система, органи управління фінансами, фінансове законодавство, бюджетна політика, податкова політика, фінансова тактика і стратегія.*

Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, наша держава отримала інструмент та договори для своїх перетворень, які визначені у стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [1]. Основною метою стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід країни на провідні позиції у світі. Зокрема, ця стратегія передбачає реалізацію 62 реформ та програм розвитку, однією із найважливіших з яких є – Реформа фінансового сектору держави.

Проблемам розвитку фінансової політики присвячено чимало праць відомих зарубіжних вчених, а саме: Дж.М. Кейнса, Д. Кларка, Р. Лукаса, Б. Твісса, Р. Харрода, Й. Шумпетера. Серед вітчизняних економістів слід відзначити таких, як Алісов Є.О., Бандурка О.М., Василик О.М., Воронова Л.К., Гетманець О.П., Дмитренко Е.С.,

Кучерявенко М.П., Савченко Л.А., Туган-Барановський М. І. та ін. Проте чимало питань, пов'язаних з фінансовим забезпеченням реалізації розвитку фінансової політики нашої держави, поки що залишаються нерозв'язаними і потребують додаткового дослідження.

Тому дану статтю присвячено фінансовій політиці України як складовій частині внутрішньої політики держави.

Фінанси (від лат. *financia* – дохід, платіж) виникли в умовах регулярного товарно-грошового обігу у зв'язку з розвитком держави та її попитом у необхідних ресурсах. Так, відповідно до Конституції України, обов'язком держави є виконання багатьох різноманітних функцій – політичної, економічної, соціальної, культурно-виховної, оборонної охорони правопорядку та інших, що пов'язано з необхідністю використання певних ресурсів. А в умовах сучасного товарно-грошового обігу однією з основних ознак фінансів є їх грошова форма, яка відображає фінансові відносини через реальний рух грошових коштів. Тобто умовою функціонування фінансів є обов'язкова наявність грошей, а причиною їх появи – потреба держави, її органів та окремих суб'єктів у ресурсах, що забезпечують їх діяльність, і створення відповідних грошових фондів цільового призначення.

Розвиток суспільних потреб призводить до зміни складу і структури таких грошових (фінансових) фондів, які формуються, розподіляються та використовуються як

центральною владою державної влади і місцевого самоврядування, так і іншими юридичними та фізичними особами.

Фінанси нерозривно пов'язані з грошовим обігом, а тому є грошовими відносинами. Але хоча всі фінансові відносини є грошовими, не всі грошові відносини є фінансовими. Фінансовими є виключно відносини між різними суб'єктами щодо утворення, розподілу та використання фондів коштів. Зокрема, до переліку фінансових відносин Р.О. Гаврилюк [2, с. 26 – 27] включає лише відносини, що виникають між:

- 1) підприємствами в процесі придбання товарно-матеріальних цінностей, реалізації продукції та послуг;
- 2) підприємствами та вищестоящими організаціями при створенні централізованих фондів і їх розподіл;
- 3) державою та підприємствами при сплаті ними податків у бюджетну систему і фінансуванні видатків;
- 4) підприємствами, громадянами та позабюджетними фондами при внесенні платежів і отриманні ресурсів;
- 5) окремими ланками бюджетної системи;
- 6) органами майнового й особистого страхування, підприємствами, населенням при сплаті страхових внесків і відшкодуванні шкоди за умови настання страхового випадку;
- 7) грошові відносини, що опосередковують обіг фондів підприємств.

Але цей перелік фінансових грошових відносин, на нашу думку, не можна вважати виключним. Окрім того, деякі грошові відносини не відносяться до фінансових, а регулюються нормами адміністративного, кримінального та цивільного законодавства.

Таким чином, фінанси – це сукупність певних грошових відносин, пов'язаних з мобілізацією, формуванням, розподілом (перерозподілом) і використанням централізованих та децентралізованих фондів коштів.

Суб'єктами фінансових відносин є держава в цілому, державні органи управління, органи місцевого самоврядування, під-

приємства, громадські організації, населення країни й окремі громадяни.

Сутність фінансів яскраво виявляється у тих функціях, які вони виконують у суспільному житті держави. Більшість вчених і фахівців вважає, що до основних функцій фінансів відносяться розподільча, стимулююча та контролююча функції.

Розподільча функція фінансів повинна сприяти організації збалансованого й ефективного виробництва, розвитку галузей економіки відповідно до потреб держави та населення країни. За допомогою розподільчої функції фінансів здійснюється забезпечення кожного суб'єкта господарювання необхідними йому фінансовими ресурсами.

На основі цієї функції:

- здійснюється заміщення вартості спожитих засобів виробництва й утворення первинних доходів у вигляді прибутку, нарахування на соціальне страхування, утворення резервних і страхових фондів;
- формуються ресурси на утримання та розвитку невиробничої сфери, здійснюється внутрішньогалузевий, міжгалузевий і міжрегіональний розподіл національного доходу.

При формуванні та регулюванні фінансових ресурсів держава може активно впливати на необхідні оптимальні пропорції між нагромадженням і споживанням, виробничою та невиробничою сферами, окремими галузями господарства й адміністративно-територіальними утвореннями. Тобто завдяки цій функції розподіляються і використовуються фонди коштів, що забезпечують різноманітні державні, місцеві та суспільні потреби.

Значення розподільчої функції фінансів полягає в тому, що вони забезпечують планомірну організацію суспільного виробництва, пропорційний і збалансований розвиток галузей матеріального виробництва, виконання соціально-економічних зобов'язань держави, найбільш повне задоволення різноманітних потреб юридичних та фізичних осіб.

За допомогою стимулюючої (регулюючої) функції фінансів здійснюється стимулювання певних сфер суспільної діяльності держави, забезпечення ефективності ви-

робництва окремих галузей господарства, створення необхідних умов для проведення режиму економії, підвищення продуктивності праці і якості продукції.

З розподільчою функцією фінансів тісно пов'язана їх інша функція – контрольна. Вона передбачає здійснення перевірки дотримання всіма суб'єктами фінансових відносин порядку формування і використання фондів грошових коштів суспільного призначення та виконання фінансових зобов'язань перед державою. Завдяки контрольній функції фінансів держава отримує інформацію про те, як розподіляються кошти, наскільки своєчасно фінансові ресурси доходять до бюджетів різних рівнів; як ефективно та чи за призначенням вони використовуються. Контрольна функція фінансів забезпечує здійснення фінансового контролю за формуванням, розподілом та використанням фондів фінансових ресурсів. Причому, контрольна функція фінансів реалізується в тісній взаємодії з розподільчою, адже у реальному житті фінансові відносини одночасно мають і розподільчий, і контрольний характер.

Фінанси як суспільні відносини, обслуговуючи різноманітні потреби суспільства (політичну, економічну, оборонну та соціально-культурну сфери), складають єдину фінансову систему нашої країни, що включає декілька самостійних взаємопов'язаних ланок (інститутів) та органів.

Матеріальним вираженням фінансової системи є певні фонди грошових коштів. Таким чином, фінансова система як сукупність фінансових інститутів – однорідних, але відносно відокремлених груп економічних відносин, взаємопов'язаних за методами і формами утворення, розподілу та використання фондів коштів – складається з таких ланок:

- бюджетна система;
- державні цільові позабюджетні фонди;
- фінанси підприємств, установ та організацій;
- фінанси обов'язкового державного страхування;
- кредитна система (державний, місцевий і банківський кредити).

Центральне місце у фінансовій системі України займає бюджетна система, кошти якої в основному утворюються за рахунок податків та інших обов'язкових платежів юридичних і фізичних осіб. Саме за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів реалізуються загальнодержавні й місцеві плани соціально-економічного розвитку, забезпечується охорона та безпека держави. Тобто бюджетна система фактично є фінансовою основою існування й розвитку як країни в цілому, так і окремих її регіонів та адміністративно-територіальних утворень.

Самостійною ланкою фінансової системи України є державні цільові позабюджетні фонди, до яких належить, зокрема, Пенсійний фонд України, інші фонди державного обов'язкового соціального страхування тощо. Правовий статус таких фондів визначається відповідними Положеннями, а кошти цільових державних фондів формуються як за рахунок обов'язкових платежів юридичних та фізичних осіб (наприклад за рахунок єдиного соціального внеску), так і за рахунок добровільних внесків, та використовуються на визначені цілі відповідно до нового призначення. Кошти цих фондів не можуть використовуватися на покриття бюджетних витрат (тому вони і є позабюджетними), а от кошти бюджету можуть перераховуватися до позабюджетних фондів у випадках, визначених законодавством України.

Але основою фінансової системи України є фінанси підприємств, установ та організацій, які є децентралізованою ланкою фінансової системи. Кошти цих фондів перебувають у розпорядженні конкретного підприємства, установи чи організації і використовуються ними для виконання своїх виробничих завдань та функцій, пов'язаних з їх основною уставною діяльністю. Основним джерелом фондів є відрахування від прибутку цих установ. Такі фінансові ресурси, які утворюються безпосередньо на підприємствах, є важливим джерелом формування бюджетної системи і державних цільових позабюджетних фондів.

Важливе місце у фінансовій системі України займає обов'язкове державне страхування. Страхові фонди таких коштів

спрямовуються на покриття матеріальної шкоди, спричиненої фізичним та юридичним особам стихійними лихами, нещасним випадками й іншими несприятливими випадками. Формуються такі страхові фонди за рахунок сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, премій) і доходів від розміщення коштів цих фондів. Також законодавством України передбачені випадки страхування окремих категорій громадян (військово-службовців, працівників міліції, прокуратури, суду тощо) за рахунок коштів державного бюджету.

Окремою ланкою фінансової системи України є кредит, сутність якого полягає у залученні тимчасово вільних коштів різних суб'єктів, акумуляції їх у грошовій формі та наданні іншим суб'єктам у тимчасове користування на платній основі й строковості. Розрізняють такі форми кредиту: державний, місцевий, банківський. В умовах становлення в Україні ринкових відносин у нашій державі коло об'єктів і суб'єктів кредитування постійно змінюється, формується система кредитних органів, заснованих на різних формах власності, що сприяє стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та зміцненню фінансової системи.

З іншого погляду, фінансова система держави представляє собою сукупність органів управління фінансами. В Україні ця система включає в собі такі органи: Міністерство фінансів України, фінансові управління і відділи місцевих державних адміністрацій, органи Державного казначейства, Національний банк України та його територіальні органи, органи Державної фіскальної служби України і її регіональні органи, Державну аудиторську службу України та її регіональні органи, органи управління державних цільових фондів тощо.

Форми і методи використання фінансових ресурсів змінюються залежно від змін соціальної природи суспільства. Так, централізовані фонди коштів пов'язані з мобілізацією, розподілом та використанням грошових фондів, які знаходяться в розпорядженні держави як суб'єкта публічної влади. За рахунок цих фондів, як правило, фінансуються видатки держави на управ-

ління, оборону, правоохоронну діяльність, соціальний захист населення, міжнародну діяльність, інвестування у стратегічні галузі промисловості тощо.

Децентралізовані фонди коштів можуть утворюватися на підприємствах усіх галузей господарства, в установах, організаціях, тобто в окремих суб'єктах господарювання, за рахунок власних прибутків.

І сьогодні провідні вчені, економісти, юристи підкреслюють фундаментальні відмінності між державними та приватними фінансами. Основні відмінності приватних фінансів від державних визначив П. Годме [3, с. 41 – 42]. Вони зводяться до наступного:

«– держава може в примусовому порядку забезпечити власні доходи за допомогою системи податків та інших обов'язкових платежів, у той час як примусового виконання щодо самої держави ніколи не буває. Приватні особи не можуть у примусовому порядку забезпечити власні доходи і, відповідно, можуть виявитись неспроможними виконати свої зобов'язання;

– державні фінанси пов'язані з грошовою системою, яка в більшій або меншій мірі управляється державою, тоді як ця система не залежить від волі приватного власника, що розпоряджається лише власними фінансами;

– приватні фінанси зорієнтовані на одержання прибутку. Державні фінанси, навпаки, – це засіб здійснення загального інтересу;

– розміри державних фінансів незрівнянно більші, ніж розміри приватних фінансів, якими розпоряджаються окремі особи.

«Цих відмінностей цілком достатньо, щоб розглядати фінансове право як самостійну науку, яка, не дивлячись на свій зв'язок з приватними фінансами, не залишає місця для того, щоб створити єдину науку про фінанси, яка б об'єднувала як державні, так і приватні фінанси».

Таким чином, на думку О.П. Гетманець [4, с.13], державні фінанси – це грошові відносини, що існують у сфері розподілу і перерозподілу вартості суспільного продукту та частини національного багатства,

пов'язані з формуванням фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні держави та її суб'єктів і які використовуються для розширеного виробництва, задоволення соціально-культурних потреб суспільства, оборони і управління та інші. Отже, державні фінанси – це система грошових відносин, яка виникає разом із державою і нерозривно пов'язана з її існуванням.

Стан приватних фінансів залежить виключно від законів ринкової економіки.

Тому предметом фінансового права є саме державні фінанси. І сутність управління державними фінансами полягає в тому, що за будь-яким типом економічних відносин держава повинна забезпечувати фінансовими ресурсами загальносуспільні потреби, які неможливо отримати тільки через ринкові відносини. При цьому держава, враховуючи об'єктивну потребу у фінансових рахунках, розробляє різні форми реалізації фінансових відносин, встановлює або відмінює різні види платежів, змінює форми витрачання коштів фінансових фон-

дів і т.д., що визначає фінансову політику держави.

Енциклопедичний словник економіки та права [5] визначає фінансову політику як заходи держави з організації та використання фінансів задля здійснення своїх функцій; систему форм і методів мобілізації фінансових ресурсів, їх розподіл між соціальними групами населення, галузями діяльності та регіонами. Фінансова політика є складовою внутрішньої політики держави. Разом з тим фінансова політика – це складне багатопланове явище. Вона, перш за все, спрямована на формування максимально можливого обсягу фінансових ресурсів, які є матеріальною основою для вирішення конкретних і досягнення окреслених завдань.

Слід зауважити, що єдності думок серед вітчизняних вчених у визначенні поняття фінансової політики поки що не досягнуто (табл. 1).

Проявляється фінансова політика у:
– фінансовому законодавстві;

Таблиця 1

Трактування поняття фінансової політики

№ № п/п	Автори та джерела літератури	Тлумачення поняття «фінансова політика»
1 1.	Василик О.Д.	Фінансова політика – діяльність держави, підприємства щодо цілеспрямованого використання фінансів.
В2.	Федосов В.М.	Фінансова політика – це цілеспрямована діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів задля досягнення поставленої мети.
23.	Опарін В.М.	Фінансова політика – комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей.
34.	Романенко О.Р.	Фінансова політика – сукупність заходів, спрямованих на мобілізації фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і використання, які держава здійснює через фінансову систему.
45.	Юрій С.І.	Фінансова політика – сукупність фінансових (розподільчих і перерозподільчих) заходів, які держава здійснює через фінансову систему.
56.	Сліпушко О.М.	Фінансова політика – система заходів у сфері фінансів з метою цілеспрямованого впливу держави на розвиток фінансово-кредитної системи і національної економіки загалом.
67.	Дмитренко Е.С.	Фінансова політика – це сукупність заходів, які здійснюють держава, органи місцевого самоврядування у сфері управління публічним фінансами та їх використання для здійснення своїх завдань і функцій з метою впливу на стан фінансової системи України.

– у системі форм і методів мобілізації фінансових ресурсів (найважливішими з яких є податки);

– у перерозподілі фінансових ресурсів між окремими верствами населення, галузями діяльності, регіонами країни;

– у структурі доходів та видатків бюджетів та ін.

Найважливішими умовами результативності фінансової політики є:

– врахування дії економічних законів розвитку суспільства;

– вивчення і використання досвіду попередніх етапів господарського будівництва;

– врахування специфіки сучасних умов, зміни у зовнішній та внутрішній політиці;

– комплексність у розробці заходів, пов'язаних із вдосконаленням фінансових відносин.

Фінансова політика складається із наступних компонентів:

- 1) бюджетна політика;
- 2) податкова (фіскальна) політика;
- 3) грошово-кредитна політика;
- 4) цінова політика;
- 5) соціальна політика;
- 6) інвестиційна політика;
- 7) політика у сфері міжнародних фінансів.

Основа фінансової політики складає бюджетна політика, яка насамперед пов'язана із формуванням державного і місцевого бюджетів, цільових загальнодержавних та місцевих позабюджетних фондів.

На жаль, проведенню ефективної політики значною мірою шкодить непослідовність у реформуванні податкової системи, її нестабільність. Перші кроки реформування податкової системи зроблені. Але назвати їх вдалими навряд чи можна. Робота з формування податкової політики ще попереду, її необхідно завершити якомога швидше. Податкова політика має спрямовуватися на розв'язання таких двох взаємопов'язаних завдань, як забезпечення збалансованості бюджету та поживлення ділової активності, підтримки виробництва.

Розробка й реалізація ефективної фінансової політики держави на державному і місцевому рівнях та на рівні підприємств

є складною і актуальною проблемою на сучасному етапі розвитку української економіки. Основними пріоритетами реформування фінансової політики можна вважати:

– фінансування із бюджету тільки державних витрат, державних програм та замовлень, у тому числі оборонних витрат, особливо в умовах проведення АТО;

– посилення контролю за раціональним і ефективним витрачанням коштів бюджетів усіх рівнів з метою скорочення бюджетного дефіциту та призупинення інфляційних процесів;

– сприяння підвищенню кредитної спроможності банків, зниженню рівня відсоткової ставки і збільшенню частки довготермінових кредитів;

– завершення процесу доведення оплати житлово-комунальних послуг населення до їх обґрунтованої фактичної вартості;

– створення сприятливих умов для залучення в національну економіку іноземного капіталу, віддаючи перевагу прямим іноземним інвестиціям;

– ведення активної та цілеспрямованої діяльності щодо повернення в Україну грошових коштів, виведення за межі держави, скорочення тіншового сектора економіки, повернення закордонних кредитів, одержаних підприємством під гарантії уряду.

У кожній країні конкретні методи проведення фінансової політики залежать від історичних умов, рівня економічного розвитку, національних традицій та інших чинників. Сучасну фінансову політику України в значній мірі визначає важкий стан економіки, як наслідок тривалої анти-терористичної операції.

Фінансова політика має надзвичайно велике значення в житті суспільства і при дотриманні вищенаведених умов може сприяти розвитку продуктивних сил, покращенню добробуту населення, вирішенню національних і міжнародних проблем, підвищенню обороноздатності країни. Залежності від характеру заходів і часу, на які вони розраховані, розрізняють наступні поняття: фінансова тактика і фінансова стратегія.

Фінансова тактика спрямована на вирішення завдань окремого етапу розвитку

країни і полягає у зміні форм організації фінансових відносин. Яскравим прикладом фінансової тактики є удосконалення системи оподаткування, територіальний перерозподіл фінансових ресурсів через бюджетну систему.

Фінансова стратегія – це основні напрями використання фінансів на тривалу перспективу. Прикладом стратегічних завдань та, відповідно, їх фінансового забезпечення є подолання інфляції і спаду виробництва, забезпечення європейських стандартів життя населення та гармонійний розвиток фінансово-економічного потенціалу всіх регіонів України.

Але сьогодні тактичні й стратегічні завдання фінансової політики в Україні багато в чому співпадають завдяки проведенню в нашій країні реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що значно підвищує роль місцевих фінансів у фінансовій системі держави.

Закріплення принципів організації місцевого самоврядування у Європейській хартії місцевого самоврядування [7], у Конституції України [8], законах України «Про місцеве самоврядування» [9], «Про засади державної регіональної політики» [10], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [11] як права і спроможності місцевої влади, у межах закону, здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою державних справ, які належать до їх компетенції в інтересах місцевого населення, як права територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення, спричинило виділення місцевих (регіональних) фінансів в окремий важливий елемент фінансової системи України.

Місцеві (регіональні) фінанси охоплюють:

а) місцеві (регіональні) бюджети і бюджети територіальних громад (сіл, селищ, міст);

б) прибутки підприємств комунальної власності;

в) позабюджетні кошти місцевого самоврядування;

г) місцеві позики, які здійснюються у підприємстві і населення.

Таким чином, регіональні фінанси, за визначенням Кравчук Ю. та Гули А. [12, с. 155], – це система економічних відносин, що регулює розподіл та перерозподіл національного доходу і фонду грошових надходжень, які використовуються для економічного й соціального розвитку територій. Метою використання місцевих фінансів є формування спроможних територіальних громад. До спроможних територіальних громад, відповідно до чинного законодавства [13], відносяться територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Бюджети територіальних громад, що об'єдналися, виконуються окремо до закінчення бюджетного періоду. У подальшому бюджет об'єднаної територіальної громади розробляється з урахуванням підготовки місцевих бюджетів, визначених бюджетним законодавством. При цьому держава здійснює фінансову підтримку добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст шляхом надання об'єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку відповідної громади. А загальний обсяг субвенції на формування відповідної інфраструктури об'єднаних територіальних громад визначається Законом України «Про державний бюджет України».

Література:

1. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020». Схвалена Указом Президента України №5/2015 від 12.01.2015р. //Урядовий кур'єр. – 2015. – 24 січня.

2. Гаврилюк Р.О. Джерела фінансового права України: Навчально-методичний посібник. – Чернівці: Рута, 2003. – 88 с.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано трактування поняття фінансової політики вітчизняними вченими. Досліджено сучасну фінансову політику України як складову частину внутрішньої політики держави, розкрито її тактичні та стратегічні завдання. У роботі також визначено роль місцевих фінансів у фінансовій системі нашої країни.

SUMMARY

The article analyzes the interpretation of the concept of financial policy by domestic scientists. Research modern financial policy of Ukraine as an integral part of the internal policy of the state, disclosed its tactical and strategic objectives. The paper also defines the role of local finance in the financial system of our country.

3. Годме Поль Мари Финансовое право. – М.: Прогресс, 1978. – 429 с.
4. Фінансове право. Підручник / Відп. ред. Гетманець О.П. – Харків: Еспада, 2008. – 416с.
5. Энциклопедический словарь экономики и права [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://enc-dic.com/ecolaw/Jekonomika-8541.html>.
6. Дмитренко Е.С. Фінансове право України. Загальна частина. Навч. посібник. – К.: Алерта, КНТ, 2006. – 376 с.
7. Європейська Хартія місцевого самоврядування: Прийнята Радою Європи 15 жовтня 1985р. / Конституційні засади місцевого самоврядування. – К.: Апарат – Центр., 2001.
8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30, Ст. 141.
9. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від

- 21.05.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №24, Ст. 170.
10. Закон України «Про засади державної регіональної політики» № 156-VIII від 05.02.2015 р. // Урядовий кур'єр. – 2015. – 11 березня.
11. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-VIII від 05.02.2015 р. // Урядовий кур'єр. – 2015. – 11 березня.
12. Регіональна економіка: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України професора О. М. Бандурки, д-ра екон. наук, професора О. В. Носової / О.М. Бандурка, О.В. Носова, І.Л. Райнін та ін. – Харків: Золота миля, 2016. – 336 с.
13. Методика формування спроможних територіальних громад. Затв. постановою Кабінету Міністрів України № 214 від 08.04.2015 р. // Урядовий кур'єр. – 2015 – 6 травня.